

RUDY B. ANDEWEG

WERK IN UITVOERING

Beschouwingen over het functioneren van de democratie

Verzameld en van een inleiding voorzien door
Joop van Holsteyn, Galen Irwin en Ruud Koole
ter gelegenheid van het afscheid als hoogleraar Empirische
Politicologie van Rudy B. Andeweg
van de Universiteit van Leiden

Spectrum

Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Houten

Spectrum maakt deel uit van Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv,
Postbus 97
3990 DB Houten

© 2018 Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Houten

© 2018 Rudy B. Andeweg

Wanneer artikelen zijn geschreven in samenwerking met anderen, berust het copyright bij de desbetreffende auteurs.

Eerste druk

Omslagontwerp: Dirk van der Burgh

Zetwerk: Elgraphic bv, Vlaardingem

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 Auteurswet 1912, juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB, Hoofddorp).

Voor het overnemen van een gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 00 36159 5

NUR 754

www.unieboekspectrum.nl

Inhoud

Inleiding: Rudy B. Andeweg en de studie van gedrag binnen politieke instituties Ruud Koole, Joop van Holsteyn en Galen Irwin	9
I Verkiezingen en Kiesgedrag	
Aan de Deur geen Politiek? Een verkennend onderzoek naar de effecten van een huisbezoekcampagne en de houdingen daartegenover (met K. Dittrich en M. van Haeften, 1975)	23
Wie de Jeugd heeft, heeft de Toekomst? (1983)	41
Proeve van een Vernieuwd Kiesstelsel (2003)	57
Demoted Leaders And Exiled Candidates; Disentangling Party And Person In The Voter's Mind (met J.J.M. van Holsteyn, (2010)	73
II Parlement en Vertegenwoordiging	
The Reshaping of National Party Systems (1995)	93
De Representativiteit van het Vertegenwoordigend Stelsel? (1998)	119
Modes of Political Representation: Toward a New Typology (met J.J.A. Thomassen, 2005)	141
Pathways to Party Unity: Sanctions, Loyalty, Homogeneity,	

and Division of Labor in the Dutch Parliament (met J.J.A. Thomassen, 2011)	165
Approaching Perfect Policy Congruence: Measurement, Development and Relevance for Political Representation (2011)	189
The Consequences of Representatives' Role Orientations: Attitudes, behaviour, perceptions (2012)	207
Parties in Parliament. The Blurring of Opposition (2014)	233
III Ministerraad en kabinet	
Tweeërlei Ministerraad (1990)	255
The Dutch Prime Minister; Not just Chairman, Not Yet Chief? (1991)	281
Executive-Legislative Relations in the Netherlands: Consecutive and Coexisting Patterns (1992)	303
Institutional Reform in Dutch Politics; Elected Prime Minister, Personalized PR, and Popular Veto in Comparative Perspective (1997)	327
Ministers as Double Agents? The Delegation Process between Government and Ministers (2000)	359
Het Minderheidskabinet en de Meerderheidscoalitie; dalende baten en stijgende kosten van regeringsdeelname (2010)	379
Purple Puzzles: the 1994 and 1998 government formations in The Netherlands and coalition theory (2011)	389
IV Consensuspolitiek	
Consociational Democracy (2000)	415
Lijphart versus Lijphart: The Cons of Consensus Democracy in Homogeneous Societies (2001)	449
Poldermodel: Consensusdemocratie als exportartikel (2011)	461
V Politieke Psychologie	
Het Gezonde Wantrouwen in de Politiek (1985)	467
Political Psychology: Prospects and Potential (2003)	481
Linking Birth Order to Political Leadership: The Impact of	

Parents or Sibling Interaction? (met S.B. van den Berg, 2003)	489
A Growing Confidence Gap in Politics? Data versus discourse (2014)	513
Lijst van publicaties	537
Noten en Literatuurlijst/References	559

Inleiding

*Rudy B. Andeweg en de studie van
gedrag binnen politieke instituties*

RUUD KOOLE, JOOP VAN HOLSTEYN EN GALEN IRWIN

In 2015 schreef Rudy Andeweg in een mede door hem geredigeerde bundel ter gelegenheid van het 65-jarig bestaan van de beroepsvereniging van politicologen, de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek (NKWP), een hoofdstuk over de Leidse politicologie [#13, #108].* Andeweg was als geen ander gekwalificeerd om dit te doen. Hij had immers zelf in Leiden politicologie gestudeerd en was er relatief snel hoogleraar geworden, een functie die hij tot zijn emeritaat heeft vervuld. Op 18 mei 2018 hield hij in het statige Academiegebouw aan het Rapenburg zijn afscheidsrede als hoogleraar Empirische Politicologie.

In het voornoemde hoofdstuk noemt Andeweg niet zonder trots dat de allereerste politicologische leerstoel ter wereld in 1612 in Leiden was ingesteld. Daniel Heinsius werd toen tot ‘Professor Politices’ benoemd (zie ook #110). Andeweg erkende echter in hetzelfde hoofdstuk, dat die

* In de tekst zijn nummers (#) aangebracht die corresponderen met de nummers in de publicatielijst die achter in deze bundel is opgenomen. De publicaties met vetgedrukte nummers zijn in deze bundel te vinden.

Wij danken Sanne Jeurissen voor haar assistentie bij het tot stand komen van deze bundel.

leerstoel spoedig weer verdween uit de annalen van de Leidse universiteit. Voor heel lange tijd. Het duurde namelijk tot 1963, voordat die lacune werd opgevuld. Hans Daalder werd in dat jaar in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid tot hoogleraar ‘wetenschap der politiek’ benoemd, overigens ruim nadat andere Nederlandse universiteiten in de naoorlogse periode politicologische opleidingen hadden opgezet en leerstoelen hadden ingericht. Leiden was dus zowel erg vroeg als betrekkelijk laat. Deze nuancering in de positiebepaling van de Leidse politicologie kenmerkt Andeweg. Hoe ‘Leids’ hij qua opleiding en loopbaan ook is en altijd is geweest, hij is steeds over de grenzen van de Leidse politicologie heen en met gepast historisch besef blijven kijken.

Die in meerdere opzichten ruime blik is ook traceerbaar in zijn wetenschappelijke onderzoek en in de vele publicaties die daar het gevolg van zijn geweest (zie de in deze bundel opgenomen genummerde publicatielijst). In deze bundel is daarvan slechts een beperkt gedeelte opgenomen. Dat heeft niet alleen te maken met de inherente beperking in ruimte die een verzamelbundel nu eenmaal met zich brengt, wil die bundel althans draagbaar blijven. In deze bundel is tevens geprobeerd een overzicht te geven van de onderzoeksgebieden of bredere thema’s waarop Andeweg actief was en is, waarbij enkele van zijn meest typerende en belangrijke artikelen bijeen zijn gebracht. Dat betekent tegelijk wel een zekere eenzijdigheid in de selectie: boeken (#1-8) en bundels (#9-19) ontbreken bijvoorbeeld. Bovendien ligt de nadruk op publicaties waarvan Andeweg de enige auteur is, terwijl hij in zijn wetenschappelijke carrière veelvuldig met andere nationale en internationale collega’s heeft gewerkt en gepubliceerd.

De in de bundel opgenomen selectie van publicaties laat de rijkdom, breedte én de ontwikkeling zien van het onderzoek van Andeweg. Grofweg is deze ontwikkeling te schetsen als: van massa- naar eliteniveau. De constante daarbij is dat het gaat om de bestudering van politieke houdingen en politiek gedrag binnen de institutionele context van de parlementaire democratie. Aanvankelijk lag het accent op het (electorale) gedrag van kiezers, om vervolgens te verschuiven naar het gedrag van politieke elites in regering en parlement, uiteindelijk samenkomend in

erudiete beschouwingen over consensusdemocratieën en vraagstukken van politiek vertrouwen en legitimiteit. Die ontwikkeling is duidelijk zichtbaar, maar presenteert niet het hele verhaal en betreft bovenal een accentverschuiving. Steeds is Andeweg elementen van massagedrag en elitegedrag in onderzoek en publicaties blijven combineren, zeker wanneer hij daarmee een publieke discussie over het functioneren van de parlementaire democratie van gedegen empirische informatie en onderzoeksbevindingen wilde voorzien. Diverse publicaties over de veronderstelde ‘kloof’ tussen kiezers en gekozenen getuigen hiervan [o.a.#4, #7, #35].

De geconstateerde ontwikkeling van massa- naar eliteniveau past trouwens op het eerste gezicht niet zo goed bij wat Andeweg zelf in genoemd hoofdstuk over de Leidse politicologie opmerkt over verschillen tussen de politicologie-opleidingen in Nederland. Hij haalt daarin de Amsterdamse hoogleraar Marten Brouwer aan, die hem ooit het verschil tussen de Amsterdamse en de Leidse politicologie-opleidingen uitlegde: ‘Wij doen de massa, jullie de elites.’ Andeweg erkent dit verschil van focus of perspectief tot op zekere hoogte, maar ziet dit verschil toch vooral als een onbedoeld bijproduct van de Leidse nadruk op de bestudering van politieke instituties. Niettemin is Andewegs aanvallende nadruk op de bestudering van politiek gedrag op massaniveau opvallend – zijn vroegste publicaties hadden er betrekking op (o.a. #170) en hij zou er op promoveren (#3) – gezien zijn Leidse achtergrond.

Andeweg begon in 1970 zijn studie politicologie aan de Leidse universiteit, al noemde hij die studie in zijn proefschrift in het Engels ‘*government*’. In 1975 behaalde hij zijn doctoraal diploma – wat men tegenwoordig MA of MSc zou noemen – binnen de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, waar de opleiding politieke wetenschap(pen) of politicologie toen als kopstudie was ondergebracht. Formeel heette zij: Juridisch-Politiek Wetenschappelijke studierichting (JPW), waar onder meer het vak Staatskunde werd onderwezen. ‘*Government*’ was daarom niet slecht gekozen. Maar hij behaalde in 1976 een tweede MA-diploma aan de universiteit van Michigan in de Verenigde Staten. Die studie noemde Andeweg wel ‘*Political Science*’. Michigan was het toenmalige mekka van electoraal onderzoek; een van de belangrijkste bena-

deringen op het terrein van de bestudering van kiesgedrag wordt nog altijd aangeduid als die van de Michigan School. Dat jaar in de Verenigde Staten vormde ook de basis van zijn dissertatie-onderzoek, dat hij als wetenschappelijk medewerker (tegenwoordig: universitair docent) naast het geven van onderwijs verrichtte. Zijn onderzoekskwaliteiten waren trouwens al eerder opgevallen: tijdens zijn studie in Leiden was hij van 1971-1975 reeds onderzoeksassistent geweest.

Op 18 november 1982 verdedigde Andeweg zijn onder supervisie van Hans Daalder en diens Leidse collega en kenner van kiezers en kiezersonderzoek Galen Irwin geschreven proefschrift *Dutch Voters Adrift: On explanations of electoral change (1963-1977)* [#3]. Gegeven de veel grotere electorale volatiliteit in de jaren vanaf in het bijzonder 1994, zou hij nu wellicht voor een minder stellige titel hebben gekozen. Men gaat er tegenwoordig vanuit dat vele kiezers weliswaar veel vaker dan voorheen van partij wisselen, maar dat zij dat in hoge mate binnen een bepaalde keuzeset van min of meer verwante politieke partijen of groeperingen doen, zodat niet gezegd kan worden dat zij werkelijk 'op drift' zijn. Ongeveer in dezelfde periode, in januari 1983, verdedigden overigens twee Amsterdamse politicologen (Cees van der Eijk en Kees Niemöller) een gezamenlijk proefschrift dat eveneens over het veranderende gedrag van Nederlandse kiezers ging. Dat min of meer gelijktijdige verschijnen van twee belangrijke maar niet gelijklopende studies naar kiesgedrag leverde mooie debatten op. Even leek het er zelfs op alsof Andeweg met Irwin vanuit Leiden de Amsterdamse politicologen zouden gaan concurreren in onderzoek op 'hun' terrein, te weten het niveau van het electoraat.

Andeweg ontwikkelde zich evenwel, zoals gezegd, in een andere richting. Nog voor hij promoveerde, begon hij deeltijds te werken bij de voormalige wetenschappelijke medewerker van de Leidse vakgroep Politologie in de rechtenfaculteit Herman Tjeenk Willink, die inmiddels Regeringscommissaris voor de reorganisatie van de Rijksdienst was geworden. Na zijn promotie bleef Andeweg dat nog een jaar doen. Zijn belangstelling voor het functioneren van politieke instituties kreeg hierdoor een extra stimulans, al had hij al vóór zijn promotie via enkele publicaties laten zien dat niet alleen kiesgedrag en politieke participatie

zijn belangstelling hadden, maar bijvoorbeeld ook kabinetsformaties (#8, #100) en de politieke benoeming van burgemeesters (#102, #171).

Belangrijk voor zijn latere loopbaan was dat Andeweg in 1984 het prestigieuze Huygenstipendium van de Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (ZWO, nu Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek of NWO) ontving, waardoor hij voor vijf jaar in de gelegenheid werd gesteld onderzoek te verrichten. Dat nieuwe onderzoek richtte zich op de besluitvorming in de Nederlandse ministerraad, waarmee hij in zekere zin in de voetsporen trad van zijn andere promotor, Hans Daalder, die in 1962 was gepromoveerd op een studie over het Britse kabinet. Door het Huygenstipendium was Andeweg onder meer in de gelegenheid een jaar te verblijven op Nuffield College in Oxford, waar hij met onder anderen Vincent Wright samenwerkte. Hij zou er later – in 1995 – nog een periode verblijven. Als zijn voorliefde voor Groot-Brittannië niet al gevoed zou zijn door zijn huwelijk met een lerares Engels, dan heeft dit verblijf in Oxford hieraan zeker bijgedragen. Die voorliefde uitte zich niet alleen in zijn voorkeur voor Britse auto's en detectives, maar ook in zijn waardering voor de Britse analytische onderzoekscultuur. Zijn internationale oriëntatie werd er eveneens door gevoed, al bleef hij verbonden aan de Leidse universiteit.

Resultaten van het onderzoek naar het Nederlandse kabinet, waarvoor Andeweg vele oud-ministers uit de naoorlogse periode uitgebreid had geïnterviewd, presenteerde hij in zijn oratie als hoogleraar Empirische Politicologie, waartoe hij in 1988 op 38-jarige leeftijd werd benoemd [#149]. Met dit onderzoek sloot hij aan bij de rond die tijd opkomende internationale ontwikkeling van het zogenoemde neo-institutionalisme in met name de sociale en economische wetenschappen. Hij schroomde niet om daarover aan het einde van zijn oratie krachtige uitspraken te doen. Hij richtte zich niet voor niets op het gedrag van politieke actoren binnen politieke instituties. Hij zette zich af tegen het naoorlogse behaviorisme dat politiek gedrag van individuen bestudeerde zonder serieus oog te hebben voor de institutionele inbedding en de invloed van die inbedding op dat gedrag. Hierdoor leed de politieke wetenschap volgens Andeweg aan 'atomisme'. En het gedrag van 'ambteloze burgers' mocht dan wel gemakkelijker te onderzoeken zijn dan dat van partijbestuurders,

ambtenaren, rechters of ministers, maar door zich tot het eerste te beperken leed de politicologie zijns inziens evenzeer aan 'inputisme'. 'We weten zodoende meer van politieke actoren naarmate zij minder belangrijk zijn', aldus Andeweg. Hiermee gaf hij impliciet een verklaring voor de accentverschuiving in zijn onderzoeksinteresse en waarom hij niet langer binnen zijn onderzoek de nadruk legde op kiesgedrag, maar zich meer was gaan richten op gedragingen van politieke actoren in instituties als de ministerraad. Expliciet rolde hij daarmee een onderzoeksagenda uit die zijn eigen werk in de periode daarna zou blijven bepalen.

Zijn relatief vroege benoeming tot hoogleraar was verdiend en eervol, maar bracht mee dat hij snel tot zwaardere universitair-bestuurlijke verantwoordelijkheden werd geroepen. Van 1990 tot 1993 was hij voorzitter van de vakgroep, een functie die later Wetenschappelijk Directeur van het Instituut Politieke Wetenschap is gaan heten; van 2003 tot 2006 was hij dat nogmaals. Van 1996 tot 1998 was hij bovendien decaan van de Faculteit der Sociale Wetenschappen, waar geleidelijk aan het zwaartepunt van de opleiding politicologie was komen te liggen en waar zij in 2001 in haar geheel naar zou verhuizen. Hij werd tevens onder meer vicevoorzitter van het Leids Universiteits Fonds en vicevoorzitter van het toenmalige Gebiedsbestuur voor Maatschappij- en Gedragswetenschappen van NWO. Later heeft hij zich weleens afgevraagd of zijn vroege benoeming tot hoogleraar met de daarmee gepaard gaande aanzienlijke bestuurlijke verantwoordelijkheden en taken het opbouwen van een gezaghebbend en omvangrijk wetenschappelijk oeuvre niet in de weg zou staan. De achter in deze bundel opgenomen publicatielijst logenstraft ontegenzeggelijk Andewegs bange vermoeden. Een nieuw verblijf op Nuffield College in Oxford in 1995 en op het Netherlands Institute for Advanced Studies in the Humanities and Social Sciences (NIAS) in Wassenaar in 2002-2003 waren overigens zeer behulpzaam bij het opbouwen en verder uitbouwen van dat oeuvre. Dat gold evenzeer voor de uitnodigingen die hij ontving voor grote internationaal-vergelijkende projecten onder leiding van Jean Blondel, van Kaare Strøm en Wolfgang Müller, en van Kris Deschouwer. Maar ook zijn sterke en strenge arbeidsethos, dat bij de Katwijkse Andeweg met recht calvinistisch kan worden genoemd, droeg bij aan een gestage onderzoeksoutput op hoog niveau,

terwijl hij tevens als begenadigd docent – hij ontving in 2005 de Casimirprijs voor de beste docent binnen de Faculteit der Sociale Wetenschappen – in alle Leidse politicologieprogramma's onderwijs gaf op de gebieden van vergelijkende politicologie, politieke psychologie en Nederlandse politiek. Op dat laatste terrein schreef hij met Galen Irwin een vaak geciteerd en verschillende keren geactualiseerd Engelstalig handboek: *Governance and Politics of the Netherlands* [#1].

Met een andere Leidse collega, Herman van Gunsteren, mengde Andeweg zich in de jaren 1990 in het publieke debat over de veronderstelde vertrouwensbreuk – 'de kloof' – tussen burgers en politiek, lang voordat Pim Fortuyn in 2001/2002 op het Nederlandse politieke toneel zou verschijnen. In 1994 publiceerden zij *Het Grote Ongenoegen: Over de kloof tussen burgers en politiek* [#7], een boek dat volgens de inleiding 'helderheid in het kloofdenken wil brengen'. Een erg actieve of althans nadrukkelijk zichtbare deelnemer aan het publieke debat is Andeweg overigens nooit geweest: slechts zo nu en dan is hij te vinden op de opiniepagina's of als duider en commentator op de beeldbuis. Dat betekent echter zeker niet, dat hij niet of weinig zou hebben bijgedragen aan het publieke debat. Integendeel! Maar zijn bijdragen lagen veeleer in het voor een groter publiek beschikbaar en toegankelijk maken van de resultaten van empirisch wetenschappelijk onderzoek dan in het schrijven van vlammeende opiniestukken of provocerende pamfletten. Het boek over de 'kloof' is daar een treffend voorbeeld van, en niet het enige. In dit boek ontkrachtten de auteurs op nuchtere wijze vele beweringen over het veronderstelde gegroeide wantrouwen van burgers in de politiek. Tegenwoordig zou men allicht zeggen dat zij aan 'valorisatie' deden en dat zij probeerden het publieke debat 'evidence-based' te maken.

Ook met zijn Twentse collega Jacques Thomassen zou Andeweg verschillende boeken, bundels en bijdragen publiceren die zich kenmerkten door de poging meer empirie en wetenschappelijk verantwoorde inzichten in de publieke discussie te brengen. Een bijzonder voorbeeld daarvan is de 'democratic audit' waaraan zij in 2010-2011 Nederland onderwierpen [#115]. Naar buitenlands voorbeeld lieten zij een grote groep bestuurskundigen en politicologen op verschillende deelonderwerpen het democratisch gehalte van de Nederlandse politiek doorlichten. Dat

resulteerde in de vuistdikke bundel *Democratie doorgelicht* (#15), die vergezeld ging van een door de redacteurs geschreven essay *Van afspiegelen naar afrekenen?* [#5] Een ander voorbeeld is de monografie die beide auteurs, met Carolien van Ham, in 2014 publiceerden onder de titel *De wankele democratie – Heeft de democratie haar beste tijd gehad?* [#4] De ondertitel van deze studie krijgt weliswaar geen bevestigend antwoord, maar het vraagteken in de titel verradt wel degelijk de zorgen over de legitimiteit en ‘houdbaarheid’ van het huidige Nederlandse politieke bestuur en de specifieke inrichting daarvan. Die zorg en de analyse ervan sluiten aan bij een internationaal debat over de legitimiteit van politieke democratische stelsels, waar Andeweg en Thomassen zich de laatste jaren door middel van gezamenlijke wetenschappelijke publicaties zeer actief betonen (o.a. #10).

Dat betekent niet dat andere thema’s daardoor op de achtergrond raakten in Andewegs onderzoek. Eveneens met Thomassen heeft hij een aantal keren het zogeheten Parlementsonderzoek georganiseerd en daarover gepubliceerd. Nederlandse parlementsleden worden dan bevraagd over hun achtergrond, rolopvattingen en meningen over politieke thema’s en procedures. Daarmee verschoof de aandacht van Andeweg van de ministers naar de parlementariërs, andere belangrijke actoren binnen een politieke institutie, in dit geval de Kamerleden in het parlement. Hij maakte daarmee school, getuige onder meer het feit dat de laatste jaren drie van zijn promovendi (Tom Louwerse, Cynthia van Vonno, Tim Mickler) dissertaties schreven over uiteenlopende aspecten van het functioneren van parlementen. Eind 2017 gaf Andeweg leiding aan een nieuwe editie van het parlementsonderzoek, waar de eerder dat jaar ingestelde Staatscommissie Parlementair stelsel om had verzocht. Overigens is ook dan nog zijn aandacht mede op het massaniveau gericht, zoals blijkt uit zijn optreden als begeleider van een dissertatie-onderzoek (van Marijn Nagtzaam) naar voorkeurstemmen, een specifieke variant van het verschijnsel ‘personalisering’ dat in het electoraal onderzoek aan aandacht heeft gewonnen, ook bij Andeweg (#46, #113).

De relatie tussen regering en parlement, die een cruciale kern vormt van de parlementaire democratie, is Andeweg altijd blijven boeien. Veel publicaties, onder meer over kabinetsformaties en coalitietheorieën, getuigen

hiervan. Hij verzet zich daarbij overigens tegen de in Nederland herhaaldelijk naar voren gebrachte wens dat het 'dualisme' tussen regering en parlement moet worden hersteld. Andeweg acht een ontwikkeling naar meer monistische verhoudingen, die velen betreuren, onontkoombaar. In een bijdrage uit 2015 naar aanleiding van 200 jaar Tweede Kamer spreekt hij in dit verband van een 'normalisering' van de relaties tussen Kamer en kabinet vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw [#107]. Pas toen ontstond ook in Nederland een sterke band tussen parlementaire meerderheid en regering, zoals die elders langer gebruikelijk is. Daartegenover staat een 'abnormalisering' van de verhouding tussen de Kamer en de kiezer: de grote afstandelijkheid van Tweede Kamerleden ten opzichte van individuele kiezers door het feitelijk afschaffen van kiesdistricten. Dat was al tijdens de verzuiling zo, maar is daarna gebeven.

Het gedrag van Nederlandse politieke elites tijdens de periode van de verzuiling is internationaal bekend geworden door het werk van Daalder, maar vooral door dat van Arend Lijphart, die hierover in 1968 een (Nederlandstalig) standaardwerk publiceerde: *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Lijphart werkte bij de vakgroep politicologie in Leiden toen Andeweg er studeerde. Toch werd Andeweg tijdens zijn studie niet gekneed in 'consociationalism', zoals Lijphart het gedrag van elites in zijn wereldberoemde internationale werk heeft getypeerd: terwijl de samenleving in zuilen diep verdeeld was, werkten de elites compromisbereid samen. Pacificatiepolitiek is de Nederlandse term. Over het waarom van dat gedrag van elites was een wetenschappelijk debat ontstaan tussen Lijphart en Daalder. Andeweg was zich daar echter toen niet van bewust – pas toen hij in Michigan studeerde, hoorde hij van die kennelijke controverse. Voor hem een bewijs dat van een homogene 'Leidse school' van 'aanhangers' van *consociational democracy* geen sprake is; daarvoor varieerden en variëren de opvattingen binnen de Leidse politicologie ook te sterk. Niettemin werd Andeweg er als Leidse politicoloog op aangesproken. Dat leidde er uiteindelijk toe, dat ook hij zich in de wetenschappelijke discussie mengde die zich bezighoudt met de meer algemene vraag waardoor de stabiliteit van democratieën wordt bepaald. Daarbij maakte hij een kritisch onderscheid tussen de jongere Lijphart die de pacificatiepolitiek *verklaarde* en de oudere

Lijphart die haar vooral *voorschreef* [#67]. Andeweg mist in het latere werk onder meer de eerdere kritische toon ten aanzien van voorspelbare mogelijke negatieve gevolgen van te veel samenwerking van elites in een zich ontzuilende samenleving. Had Lijphart zelf een dergelijke situatie niet ooit aangeduid als een ‘karteldemocratie’ (*depoliticized democracy*)? In 2000 zette Andeweg alle voors en tegens van pacificatiepolitiek in een gezaghebbend artikel over ‘*Consociational Democracy*’ nog eens uiteen [#68]. Afwezigheid van oppositie en een overheersing door elites bij een hoge mate van politieke apathie op massaniveau is niet direct een teken van een vitale democratie, aldus Andeweg. De opkomst van rechtspopulistische partijen in Oostenrijk, België en Zwitserland wees daarop. In Nederland was dat laatste tot dat moment niet gebeurd, maar Andeweg achtte elitegedrag noodzakelijk dat meer de onderlinge verschillen blootlegde en meer op competitie dan op consensus was gericht. Een jaar later verscheen Pim Fortuyn aan het politieke firmament.

De kritische beoordeling van zijn werk stond overigens een grote waardering voor de wetenschapper Lijphart niet in de weg. Toen Lijphart in 2001 een eredoctoraat van de Leidse universiteit ontving, trad hij op als Lijpharts (ere)promotor. Waardering voor zijn eigen wetenschappelijke verdiensten was er trouwens eveneens en bleek onder meer uit de verkiezing van Andeweg tot lid van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) in 2006 en tot lid van de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen (KHMW) in 2007. Waardering bleek evenzeer uit zijn benoeming tot voorzitter van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek (2011-2015) en tot voorzitter van het European Consortium for Political Research (ECPR, 2015-2018). Die laatste twee functies geven tevens duidelijk blijk van Andewegs grote inzet om de belangen en infrastructuur van de politieke wetenschap, niet alleen in Leiden maar ook ver daarbuiten, te dienen. Tevens zet hij zijn grote politicologische kennis in bij zijn werkzaamheden in de Kiesraad, waarvan hij in 2017 lid werd.

Zijn onderzoek zal door zijn vele voorname bestuurlijke werkzaamheden allicht soms zijn vertraagd. Des te meer valt de grote en min of meer constante productiviteit op, die Andeweg ook – en misschien wel vooral –

de laatste jaren tentoonspreidt. De in deze bundel opgenomen publicatielijst getuigt daarvan; de spreiding over de tijd van de in deze bundel opgenomen publicaties evenzeer. In het totaaloverzicht aan publicaties is goed te zien, dat de thema's die in deze bundel achtereenvolgens aan de orde komen de belangrijkste zijn, of althans de rode draad vormen van zijn wetenschappelijke werk. Deze thema's zijn achtereenvolgens:

- * *Verkiezingen en Kiesgedrag* [#170, #162, #125, #46]
- * *Parlement en Vertegenwoordiging* [#86, #130, #57, #41, #45, #40, #37]
- * *Ministerraad en Kabinet* [#149, #94, #93, #80, #69, #117, #43]
- * *Consensuspolitiek* [#68, #67, #116]
- * *Politieke Psychologie* [#159, #65, #61, #35]

De laatstgenoemde categorie publicaties is wellicht van een enigszins andere orde dan de vier overige en betreft primair een bepaalde benadering van het object van studie, maar meer nog dan de eerdere overlapt deze laatste categorie met die andere. Politiek-psychologische inzichten en concepten zijn van belang bij kiesgedrag of de gedragingen van Kamerleden in het parlement of van ministers in een ministerraad. Het apart opnemen van deze categorie dient tweeërlei doel: 1. Het belang onderstrepen dat Andeweg hecht aan deze politicologische subdiscipline; 2. De breedte van deze subdiscipline laten zien. Het artikel over *Het Gezonde Wantrouwen in de Politiek* is een heel vroeg voorbeeld van het eerste punt [#159]. Lang voordat de Franse politiek socioloog Pierre Rosanvallon de noodzaak van 'tegen-democratie' beargumenteerde, maakte Andeweg in dit artikel al duidelijk dat een gezonde democratie floreert bij tegenkrachten en dat vertrouwen in een democratie dient te zijn gecomplementeerd door enig wantrouwen in de politiek (zie ook #35). Wat het tweede punt betreft heeft Andeweg de kans niet laten voorbijgaan om soms onderwerpen aan de orde te stellen die mogelijk buiten de hoofdstroom van de politieke wetenschap vallen, maar die

toch interessant en intrigerend zijn om te bestuderen. Het opgenomen artikel over de vraag of er een verband bestaat tussen of iemand de oudste of de jongste van de kinderen in een gezin was, of ertussenin, en politieke leiderschapskwaliteiten op latere leeftijd, is er een fraai voorbeeld van [#61].

Bij elkaar laten de in deze bundel opgenomen artikelen de veelzijdigheid en hoge kwaliteit van Andewegs oeuvre zien. Het is echter slechts een tussenstand: ‘werk in uitvoering’ in meerdere opzichten, want zijn officiële afscheid als hoogleraar Empirische Politicologie van de Leidse universiteit betekent zeer waarschijnlijk niet dat zijn onderzoek naar en beschouwingen over het functioneren van de parlementaire democratie in Nederland en daarbuiten voortaan zullen ontbreken. Het aan Steve Stills ontleende motto van zijn proefschrift blijft nu eenmaal ook in het begin van de 21ste eeuw een bron van motivatie en inspiratie voor elke rechtgeaarde (maatschappij)wetenschapper: ‘There is something happening here/What it is ain’t exactly clear’.

I

Verkiezingen en Kiesgedrag

Aan de Deur geen Politiek? Een verkennend onderzoek naar de effecten van een huisbezoekcampagne en de houdingen daartegenover

(met K. Dittrich en M. van Haften, 1975)

INLEIDING

‘(...E)en campagne (heeft) in de Nederlandse politiek nauwelijks enige betekenis. Wij Nederlanders zijn – zeker op politiek gebied – niet erg strijdlustig. Wij zijn van huis uit samenwerkertjes. Onze ingevreten hokjesmentaliteit wordt sinds jaar en dag overgecompenseerd door een hang naar de gezamenlijkheid’, schreef Ed. van Thijn in 1966.¹

Het is de vraag of hij dat nu, negen jaar later, nog staande zou willen houden. Rond 1966 kondigde zich immers ook het langzaam afbrokkelende van ons oude vertrouwde zuilensysteem aan.²

Binnen dat zuilensysteem was aan verkiezingen een grootdeels rituele taak beschoren; de electorale koek was immers toch al verdeeld, de winstmarge was klein.

Inmiddels hebben verschijnselen als pacificatie en verzuiling plaats moeten maken voor polarisatie en deconfessionalisering. De politieke partijen kunnen het zich niet langer veroorloven de verkiezingscampagne te zien als ‘een lastige onderbreking van hun dagelijkse beslommeringen’.³

Door de ontzuiling van het kiezersvolk en de verlaging van de kiesge-

rechtigde leeftijd heeft de groep zogeheten zwevende kiezers of wisselaars, sterk aan omvang en belang gewonnen, waardoor de winstmarge weer vergroot is. De afschaffing van de opkomstplicht heeft tot gevolg dat juist deze minder zuilgebonden kiezers vaak niet meer 'vanzelf' naar de stemlokalen trekken, maar daartoe aangespoord moeten worden.

Wat onwennig nog nemen de politici deze nieuwe taak op zich, wat menigmaal tot vermakelijke en mediagenieke gebeurtenissen aanleiding heeft gegeven. Op zoek naar voor ons land nieuwe methodes om de kiezer te benaderen, wendt men zich tot het buitenland. Dat brengt grote risico's met zich mee. Nederland is Engeland of Duitsland niet en met daar wellicht succesrijke technieken kan men hier de plank wel eens faliekant misslaan. Een van deze geïmporteerde campagnetechnieken is het 'canvassing', het huis-aan-huisbezoek. Deze, voornamelijk in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië gebezigde methode ziet er in zijn meest uitgebreide vorm ongeveer als volgt uit.

Geruime tijd voor de verkiezingen gaan vrijwilligers de huizen langs om te informeren of de bewoners gaan stemmen, en zo ja, of zij er iets voor voelen om de partij van de huisbezoeker te kiezen. Deze laatste 'promises' krijgen nog wat extra propandactuur en een tweede bezoek kort voor de verkiezingen. Daarbij wordt aan de kiezer ook een kaartje uitgereikt met daarop een laatste oproep om te gaan stemmen, en zijn naam en adres. De bezochte kiezer wordt verzocht dit kaartje mee te nemen naar het stemlokaal. Op de verkiezingsdag zelf staan buiten de stembureaus weer vrijwilligers om de kaartjes in ontvangst te nemen. Op centrale posten, de 'committee rooms', wordt vervolgens nagegaan welke kiezers nog niet zijn opgekomen. Naar deze thuisblijvers worden dan weer vrijwilligers gedirigeerd voor de 'knocking up', voor het aansporen van de niet-stemmers om alsnog een bezoek aan het stemlokaal te brengen. Het zal geen verwondering wekken dat deze campagnestrategie zoveel tijd en inzet van vrijwilligers kost dat het veelal niet mogelijk is alle onderdelen (en vooral de 'knocking up') uit te voeren. Bovendien is dit niet de enige in omloop zijnde methode. Maar omdat de Britse versie dikwijls wordt aangehaald als voorbeeld voor een Nederlandse huisbezoekcampagne hebben wij deze uitgebreide methode gedetailleerd uiteengezet.

ERVARINGEN IN HET BUITENLAND

Zoals wij reeds hebben opgemerkt, was huisbezoek tot voor kort vooral een Engels-Amerikaans verschijnsel. Uit die landen zijn dan ook de meeste onderzoeken naar de effecten van canvassing op het kiesgedrag afkomstig. In deze studies stonden steeds twee vragen centraal: (a) wat is het effect van huisbezoek op de opkomst?, en (b) wat is het effect van huisbezoek op de uitslag, met name voor de partij of groepering die zo'n campagne voert? Sommige onderzoeken waren gebaseerd op survey-research, maar een opvallend aantal was in de vorm van een experiment gegoten. Daarbij werden één of meer groepen aan huis-aan-huisbezoek onderworpen en één of meer andere juist niet, terwijl geprobeerd werd om alle andere variabelen die electorale effecten zouden kunnen sorteren, zoveel mogelijk constant te houden. Na afloop van het experiment werden de resultaten door middel van een enquête in kaart gebracht of werden de verkiezingsuitslagen van de verschillende groepen vergeleken.

Een van de eerste experimentele studies naar de effecten van huisbezoek op het kiesgedrag is de serie experimenten geweest die Samuel J. Eldersveld in de jaren 1950 in Ann Arbor, Michigan, uitvoerde.⁴ In deze experimenten werd niet alleen naar het effect van canvassing gekeken, maar ook naar de invloed van verkiezingspropaganda per post of telefoon. In de Ann Arbor-experimenten waren er dus naast de controlegroep (de groep die aan geen van de onderzochte stimuli werd blootgesteld) meerdere onderzoeksgroepen, voor elke campagne-methode één. Een enquête na afloop leverde het materiaal om de verschillende groepen te kunnen vergelijken. De meest in het oog springende gevolgtrekking uit deze studies is, dat kiezers die op enigerlei wijze benaderd zijn, in groteren getale opkomen dan kiezers die 'overgeslagen' zijn. Bovendien blijken de kiezers die aan een post-, telefoon- of huisbezoekcampagne hebben blootgestaan, zich positiever op te stellen tegenover de kandidaat of het issue waarvoor de campagne is gevoerd. Zij brengen dit ook in hun stemgedrag tot uiting. Een tweede opmerkelijk punt is het feit dat dit, vergeleken met de andere methodes, in sterkere mate geldt voor kiezers die huisbezoek hebben gehad.⁵ Zij herinneren zich het feit dat zij benaderd zijn ook het best.

OORZAAK EN GEVOLG

Maar hebben wij hier wel te doen met een werkelijk causaal verband, zijn het echt de campagne activiteiten die de genoemde effecten teweegbrengen? Of is er een, nog achter de coulissen verscholen, variabele aan welke wij de verhoogde opkomst en de winst voor de huisbezoeker moeten toeschrijven? Deze variabele zou gelegen kunnen zijn in de gedachte dat de kiezer graag op het 'winnende paard wil wedden'. In één van Eldersvelds experimenten was het inderdaad zo dat er nauwelijks tegenstand was voor de 'charter revision' waar het in de betreffende stemming om ging en waarvoor in het experiment propaganda werd gemaakt.⁶ Het is zeker niet denkbeeldig dat in zo'n geval het 'majority effect' een belangrijke rol speelt. Dit 'majority effect' is door Phillips Cutright beschreven als '(...) the effect on an individual's party choice that is the result of living in a relatively homogeneous political environment. A person is in a majority situation when opinion on party choice strongly favours one party. Several studies have discovered a majority effect that delivers bonus votes to the dominant party in a oneparty area.'⁷ Toch is het niet zo dat Cutright geen enkele invloed meer aan de campagnevoerder toekent: 'When we removed the majority effect, we found that the party worker was still 'delivering the vote' but to a lesser extent than we would have believed had we not made the correction.'⁸ Katz en Eldersveld hebben zelfs ontdekt dat wanneer de partij in een meerderheidspositie verkeert andere factoren een grotere invloed op het stemgedrag hebben dan de activiteiten van de lokale partij-afdeling. Is de partij ter plaatse echter in een minderheidspositie dan spelen die activiteiten een veel grotere rol.⁹

Naast het voorbehoud ten aanzien van de relatieve kracht van de huisbezoekende groepering in het campagnegebied is er nog een tweede kwalificatie die wij moeten maken. Het is namelijk niet zo dat canvassing altijd een effect heeft op zowel opkomst als partijvoorkeur. Gerald Kramer concludeerde: '(...) the primary effect of door-to-door canvassing during a presidential campaign is to increase turnout; there is little effect on voter preferences for national or local offices'.¹⁰ Nu zijn de Amerikaanse presidentsverkiezingen natuurlijk wel gebeurtenissen die veel aandacht krijgen in de massamedia. De periode tussen de primaries en de

werkelijke verkiezingen is ook zo lang dat de kiezers voor een groot deel hun favoriet al hebben uitgezocht voordat de huisbezoekers hun ronde doen. Dat ligt heel anders bij verkiezingen die van minder belang zijn in de ogen van de kiezers en die minder publiciteit krijgen. Daar is het veel-
eer zo dat ‘exposure to campaign news persuades voters, rather than merely activating predispositions, as in presidential elections’.¹¹

Opmerkelijk is evenwel dat de effecten in zo’n ‘low salience’ campagne precies omgekeerd liggen. Blydenburgh onderzocht bijvoorbeeld de effecten van een huisbezoekcampagne voor ‘Monroe county Legislator’, verkiezingen waaraan in de media geen enkele aandacht werd besteed.¹² Hoewel hij wel een duidelijk effect op de partijvoorkeur vaststelde was er geen correlatie tussen huisbezoek en opkomst te vinden. In een vergelijkbare campagne kwamen de onderzoekers zelfs tot de verrassende conclusie: ‘The turnout figures suggest that, if anything, canvassing tends to depress turnout’.¹³

In Engeland lijken dit soort complicaties zich niet voor te doen. De onderzoeksresultaten daar wijzen op een opkomstbevorderend effect van canvassing en ook op een duidelijk voordeel voor de huisbezoekende partij. De door ons geraadpleegde onderzoeken beperken zich wel tot lokale verkiezingen in Engeland. Hoewel ook in Engeland deze lokale verkiezingen gekenmerkt worden door een lagere opkomst dan die bij nationale verkiezingen, zou het ons inziens toch niet gerechtvaardigd zijn om hier van ‘low salience’ campagnes te spreken. Zo zijn bijvoorbeeld de opkomstpercentages nog altijd heel wat hoger dan die bij vele lokale verkiezingen in de Verenigde Staten. Voor een groot deel is dit ongetwijfeld te wijten aan het veel grotere aantal ook lagere functionarissen dat in Amerika gekozen moet worden (± 875.000 tegenover ± 80.000 in het Verenigd Koninkrijk). Wanneer wij de Amerikaanse en Engelse studies op één hoop zouden gooien ontstaat ongeveer het volgende beeld.

Bij verkiezingscampagnes waarbij veel op het spel staat en die sterk in de publiciteit staan, heeft huisbezoek vooral een opkomstbevorderend effect. Bij verkiezingen van middelmatig belang waaraan voornamelijk door de lokale pers aandacht wordt besteed heeft canvassing een positief effect op zowel het opkomstpercentage als het percentage stemmen voor de bezoekende partij. Wordt er door de kiezers nauwelijks belang